

FUNDAMENTELE LINGVISTICE ALE TERMINOLOGIEI ECONOMICE

Linguistic Principles of Economic Terminology

Doina BUTIURCA¹

Abstract

In economic language metamorphoses study, our research takes into account several features of term relationship - concept, viewed from two perspectives: A. a theoretical aspect, an economic concept is universal and unifying; B. a pragmatic where the domain is achieved differently on the basis of at least two variables: the differences in the form and content, on the one hand, the particular features of the language-independent reality, on the other hand. The multiple Etymology, typology, multilingual nature makes it impossible to analyze all aspects. Contribute to the difficulties mentioned diachronic and synchronic, so the huge amount of conceptual and linguistic elements and specialized language training on the principle of interdisciplinarity.

Keywords: the multiple Etymology; typology; multilingual nature makes

Rădăcinile limbajului economic European se află în scrierile filozofilor greci. Xenofon (430-354 Î. Ch) în cartea sa, *Economicul*, utilizează termenul, fără ca în momentul adaptării acestuia să se cunoască ceva în legătură cu disciplina care se va consacra, abia peste două milenii. Greaca veche și latina reprezintă limbile furnizoare de termeni generali din limbajul economic european. Faptul se datorează supremației absolute, pe care grecii au exercitat-o în calitate de întemeietori, asupra domeniului științelor, al filozofiei, ce cuprindea *in nuce* reflecții privitoare la comportamentul lui *homo oeconomicus*. Romanii le-au transmis Europei, prin intermediul limbii latine - până în perioada modernă. Diacronic și sincron, terminologia economică europeană actualizează cel puțin patru straturi lexicale.

I) Excerptând datele oferite de textele de specialitate, de sursele lexicografice observăm că sferile lexico-semantice ale terminologiei economice românești sunt, cu excepțiile cuvenite, o reflectare a cvasiuniversalității terminologiei europene de sursă romană. La baza piramidei există un ansamblu de rădăcini și morfeme (prefixe, sufixe, prefixoide și sufixoide) latine și grecești, de procedee (derivare, compunere, calc lingvistic) precis delimitate și cu utilizare internațională. De exemplu, utilizarea rădăcinilor clasice, limitarea câmpului obiectual - noțional al lexicului comun, împrumuturile au reprezentat sursa terminologiei eterogene a mercantilismului european (doctrină ce a dezvoltat conceptul că puterea unei națiuni poate fi mărită dacă exporturile sunt superioare importurilor) ce a marcat doctrinar, secolele al XV-lea și al -XVIII-lea. A. Smith, un celebru cunoscător și vorbitor al limbii latine, recomanda utilizarea - la nivel lexico-semantic - a cuvintelor familiare, a împrumuturilor lexicale caracterizate prin transparența de semnificație.

¹ Assoc. Prof. PhD., „Petru Maior” University of Târgu-Mureș

(1) Rădăcini, afixe și afixoide cu sensuri/ forme nealterate: *economie* este un compus savant de origine greacă, alcatuit din *oïko* – și *νομ(o)-*, *νόμος*, intrat în limbajul european, prin filieră latină. În lexicul comun al limbii grecești, *οἶκος*, *οἶκλα* avea sensuri multiple: „casă, locuință, mediu ambiant”; „sala, aula”; „rezidență”; „bunuri, proprietate, avere, patrie”, iar *νομ(o)-* însemna „obicei, fel; ordin; drept, lege”. Accepțiunea de „mod de organizare” a proprietății private, conferită de Xenofon termenului este nuanțată de Aristotel, pentru care *oikonomia* însemna „arta gospodăririi” și „arta comerțului”. Termenul *oeconomia* (fr. *économie*; sp. *economía*; it. *economia*; ro. *economie*; en. *economy*) a supraviețuit în limba latină cu o accepțiune empirică, la Quintilian. Pentru actualizarea unităților conceptuale, în limbajul Școlii mercantile occidentale se foloseau termeni aparținând „superstratului cultural latin” - tipare lexico-semantică devenite „universale”, pe care le regăsim în termeni ca: *fiziocrație* (cf. < gr. φύσις, care însemna „natură” și gr. κρατία, - κρατία, κρατος - autoritate, putere, adică puterea naturii), *mercantil*, *hegemonism*. Pentru prima dată, teza aristotelică a primatului politicului față de economie este inversată.

(2) Prefixele care indică negația sunt foarte puține numeric și apar cu precăd *ae*, în terminologia romanică.

Grecescul *anti-* diferit semantic, de lat. *ante* - se dovedește foarte puțin productiv și apare - în domeniul economic - în termeni împrumutați. Influența engleză și franceză dovedește o sensibilă expansiune la nivelul anumitor paradigme lexico-semantică: *anti-*: ro. *antiinflaționist* (fr. anti-inflationniste; sp. antiinflacionista) *ante-* (lat. *ante*; en. *ante*) are sensul „înainte”, „dinainte” și funcționează ca o invariantă semantică și denominativă în unități terminologice care exprimă ideea de anterioritate: ro. *antedata* (en. *antedate*; fr. *antidate*)

Latinescul *contra* „împotriva” se întâlnește în formații împrumutate ca atare sau calchiate după limba franceză: ro. *contravaloare* (fr. *contrevaleur*). Prefixul are foarte puține derivate în terminologia economică românească: ro. *contrabanda* (fr. *contrebandier*; sp. *contrabandista*).

Foarte apropiat de prepoziții, prefixul delocutiv *de-* (*des-*) este cel mai productiv dintre formanții seriei. Punctul de plecare în limbajul economic este un infinitiv lung. Apare, de regulă, în calcuri și în împrumuturi savante, dar și în formațiuni românești:

ro. *decodificare* (fr. *decodage*, sp. *descodificación*, en. *decoding*);

deducere (fr. *déduction*, en. *deduction*): deducerea dobânzii, deducerea fiscală, deducerea taxelor pe profit; *delega*, *demonetizare* (fr. *démonetisation*; sp. *demonetización*, en. *demonetization*); *denominalizare* (fr. *denominalisation*): *depopula* (en. *depopulate*); *deposeda* (*déposséder*); *descentralizare* (fr. *décentralisation*; sp. *descentralización*; en. *decentralization*), devalorizare (fr. *devalorisation*; sp. *devaluación*), dezavantaj (fr. *désavantage*; en. *disadvantage*).

(3) Unele dintre prefixele care indică poziția sau direcția au devenit mult mai stabile în secolul al XIX –lea și în secolul XX- în împrumuturile savante din domeniul economic: *ab-*: absorbție (fr. *absorption*; en. *absorption*); *ad-*: adjudecare (fr. *adjudication*; en. *adjudication*); *dia -*: (fr. *diagramme*; sp. *diagrama*; en. *diagram*).

Prefixul *trans-* apare frecvent în unitățile terminologice din subdomeniul tranzacțiilor: *transparență financiară* (fr. transports aériens; en. air transport).

Ex-(e-) ambivalent, în limba latină – formant și prepoziție - era mult mai apropiat de clasa semantică a prepozițiilor cerute de ablativ și exprima raporturi variate (locativ, temporal) și sensuri multiple (partitiv, materia, cauza etc.). Terminologia economică l-a conservat ca formant de o mică productivitate, cu sensul „în afară, în exterior”: *exteritorial* (fr. exterritorial).

Particula *ex-* apare în împrumuturi savante, neanalizabile, ale căror cuvinte de bază, existente *ab initio* s-au pierdut în formațiunile neolatine: *expunere de fapte* (fr. exposition des faites); *expunere indirectă la risc* (fr. exposition indirecte au risque). Factorul de organizare lexicală a formațiunilor luate în considerare este condiționat de semantica lui *ex-* în raport cu termenul - bază latin. Paradigma greco-latină este concuroasă de împrumuturi rebarbative de tipul: en. *ex quai* (condiție de livrare Incoterms); fr. *ex quay*; en. / fr. *ex ship* (vânzătorul are obligația de a ține mărfurile la bordul navei); *ex works*; *ex-right*.

(II) Termeni interdisciplinari preluați din alte limbaje. Pentru Maria Theresa Cabré terminologia s-a impus ca o știință interdisciplinară de mare complexitate, în care sunt valorificate instrumente specifice lingvisticii, științelor comunicării, științei, în general. Consubstanțialitatea dimensiunii epistemologice și culturale - la nivelul obiectului cunoașterii și al metodelor utilizate în științele socio-umane - nu au rămas fără consecințe asupra structurii expresiei lingvistice a unităților terminologice. [Cabré, 1999, 48]. Așa de pildă, conceptul „politica ușilor deschise” asociază un model de politică în societatea contemporană, ce însumează și o atitudine de natură subiectivă, pe care limbajul științelor exacte a eliminat-o/ minimalizat-o, prin formalizarea expresiei.

Din chiar perioada formării sale, limbajul economiei s-a impus ca un sistem terminologic interdisciplinar, situat la intersecția a două domenii epistemologice - cel al științelor sociale și cel al științelor exacte. Antoine de Monchretien, propunea chiar denumirea de *Economie politică*.

Forțele și opțiunea ideologică influențează alegerea tematicii de cercetare în domeniu, fie că avem în vedere perioada premodernă, fie că facem referiri la etapa modernă și postmodernă a domeniului economic.

Terminologia economică a secolelor al XV- lea și al XVIII-lea se caracterizează printr-o mare putere de absorbție a ideologicului și a *sociologiei*. Realismul și „spiritul laic” în materie de ideologie își găsește expresia lingvistică în concepte ca: *gândire mercantilă, etatism, hegemonism, colonizare, fiziocratism, burghezie, fiziocrație, politică protecționistă, instrucție* etc.

1. Termenii - blitz ai globalizării

În economia contemporană ideologicul este menținut prin filiere multiple și o terminologie adecvată viziunii holistice: *național* (fr.national; sp. nacional; en. national; cf. lat natio-onis;) și derivatele acestuia: *naționalitate* (fr. nationalité; sp. nacionalidad; en. nationality), *naționalizare* (fr. nationalisation; sp. nacionalización; en. nationalization); *etatizare*.

Paradigma compuselor cu *euro-* deosebit de productivă în limbajul economic al secolului XXI - dacă judecăm după criteriul ocurenței și al dispersiei - însumează termeni motivați prin varietatea registrelor semantice și tematice – de regulă, izomorfi - și impune un nou tipar lingvistic de interdisciplinaritate. Tipologia acestor *termeni- blitz ai globalizării*, creată după model greco-latin prezintă interes în ceea ce privește ocurența factorilor socioculturali în limbă („în cea mai firavă manifestare de activitate intelectuală, în limbă, scria Antonio Gramsci, este cuprinsă o concepție despre lume: „limba conține elementele unei concepții despre viață și cultură”- cf. Gramsci 2001 în Jeffrey C. Alexander, Steven Seidman 2001: 47-53): *eurobonuri* (fr. eurobonus; sp. eurobonus; en. eurobonds); *eurocard* (en.eurocard; fr. eurocarte; eurotarjeta); *eurocec* (fr. eurochèque; en. eurocheque; sp. eurocheque); *eurocredite* (fr. eurocredits; en. eurocredits; sp. eurocreditos); *eurodolari* (en. eurodollars; fr. eurodollars; eurodolares); *euromonede* (fr. euromonnaies; en. eurocurrency; sp. eurodivisas); *euroobligatiuni* (fr. euro- obligations; en. eurobonds; sp. eurobonds); *eurovalute* (en. eurocurrency; fr. eurodevises, sp. eurodivisas). Compusele cu *euro-* DIFERĂ de termenii interdisciplinari tradiționali, prin concentrarea sensurilor socio-culturale și nominative în aceeași unitate lingvistică. Sub aspectul tiparului semantic tradițional, prefixoidele clasice sunt purtătoare ale unor caracteristici nominative, prin faptul că definesc substanța într-o manieră abstractă (cf. *aer* (o) -, *tele* (o)-, *video* - s. a. m. d.), au sens cognitiv, pur intelectual și stabil. Sensul compuselor de tip *euro-* circumscrie valori socioculturale și economice: *europiață* (en. euromarket; fr. euromarché; sp. euromercado). Prefixoidele definesc un domeniu eminent științific, sunt fundamentale. Compusele aparținând limbajului economiei comunitare au o relevanță conjuncturală. Eurolectul actualizează conceptele într-un sistem holistic, decompozabil în funcție de natura referenților. Este un limbaj cu finalități precise, cu o mare varietate de intenții, depășind limitele stricte ale unui sistem terminologic normativ, prin inserția în vocabularul activ, în publicistică, în literatură.

Unii cercetători, printre care am aminti pe Richard Thaler, pornind de la aserțiunea corespondențelor dintre *modelul gnoseologic* și *teoriile economice* avansau ipoteza că științele economice – ca ramură a psihologiei- ar trebui integrate în sfera psihologiei maselor (Sam Vaknin - *The Dismal Mind - Economics as a Pretension to Science*).

2. Termenii economici comuni cu logica și filozofia

Bine reprezentati sunt și termenii economici comuni cu logica și filozofia, pe a căror semantică sunt jalonate *paradigmele de substanță și metodă în economie*: *formă, a forma un cartel/ un consorțiu* (sp. formar un cartel), *model* (en. model, fr. modèle, sp. modelo), *subiect, obiect al proprietății* (en. property object; fr. objet de propriété; sp. objeto de propiedad) ș.a.m.d. Opțiunea este determinată de arbitrarul legilor economice, impus de variabilitatea contextelor și a comportamentelor, singura invariabilă a domeniului rămânând diversitatea, nonuniformitatea.

3. Termeni comuni cu matematica și mecanica.

Economia are numeroși termeni comuni cu matematica și mecanica. Noțiunile de *mecanism* (mecanism economic, mecanism al prețurilor, mecanisme redistributive), *fluxuri* (fluxuri economice, fluxuri reale și monetare, fluxurile circulare ale venitului), *circuit* (circuit economic, circuit economic global, circuit economic mondial), *emergență* (economii emergente, piețe emergente), *forță* (forțe de producție, forță de muncă, forță economică), *viteză* (viteza de circulație a banilor, viteza de rotație a capitalului), *accelerare* (acceleratorul consumului, accelerarea creșterii economice), *elasticitate* (elasticitatea cererii și a ofertei, elasticitate a producției, elasticitate a bunurilor importate și a celor exportate), *histerezis* (știința economică suferă de histerezis), *echilibru* (echilibrul economic general, punct de echilibru, preț de echilibru, cantitate de echilibru) sunt fundamentale pentru *paradigmele proceselor economice*, în general. *Instrumente* (instrumente bănești, instrumente financiare, instrumente de schimb), *pârghii* (pârghii ale prețurilor, pârghii economice, pârghii economico-financiare), *levier* (levierul Financiar), *entropie* etc. formează în schimb, unități terminologice ce activează *paradigma resurselor*. Inserția termenilor matematici se realizează prin formalizări și cuantificări succesive - simultane cu edificarea domeniului economic pe modelul *sistemelor* și al *teoriilor*. Iată o listă a nominalelor sistematizării: „*sistemul comerțului/ sistemul mercantilist*” (Adam Smith), *sistemul agriculturii*, *sistemul balanței comerciale*, *sistemul monetar*, *teoria îmbogățirii*, *teoria cantitativă*, *teoria valorii-muncă* (A. Smith). Numeroși sunt termenii matematici utilizați în științele economice, mai ales prin transfer metaforic (cf. Angela Bidu-Vranceanu). Nu în toate situațiile, formele plurilingve au putut fi neutralizate: raport (fr. rapport; sp. indice, coeficiente; cf. lat. *ratio-is* menținut în en. *ratio*) este doar un exemplu.

- *Centru* (fr. centre; en. centre; sp. centro; cf. lat. *centrum*): centru comercial (fr. centre commercial; en. shopping centre; sp. centro comercial), centru de cost (en. cost centre; centre du cout; centro de coste), centru de evaluare (en. assesment centre; fr. centre d`évaluation; sp. centro de evaluacion);
 - (a) *formula* (lat. *formula*, ae) și derivatele acestuia: (a) formula o plângere, formular de comandă;
 - *Incompatibilitate* (en. incompatibility; fr. incompatibilité; sp. incompatibilidad);
 - *Indicator* și unitățile terminologice aferente (fr. indicateur; en. indicator; sp. indicador; cf. lat. *indico, are*);
 - *Ordin* (fr. ordre; en. order; sp. orden; cf. lat. *ordo,- inis*) și unitățile terminologice formate în limba română, prin calc lingvistic, după limbile franceză/ engleză: *ordin de bursă* (fr. ordre de bourse), *ordin de încasare* (en. collection order; fr. ordre de recette), *ordin de piață* (fr. ordre au mieux; en. market order), *ordin de plată*, *ordin de plată internațional*, *ordin de transfer în cont*, *ordin legat*;
 - *Ordine* (cf. lat. *ordo,- inis*): ordine neonorate, ordine-nepereche;
 - *Regulă* (fr. règle; cf. lat. *regula, ae*): regula excepțiilor (fr. règle des exceptions; en. rule of exceptions; sp. regla de las excepciones);

- *Valoare* (fr. valeur; cf. lat. *valere*), cel mai productiv termen, a creat peste 50 de unități terminologice în limbajul economic internațional.

Structural, termenii matematici enumerați constituie o sintagmă nominală în care diferite substantive se combină cu substantivul și/ sau adjectivul.

4. Termeni comuni cu medicina

Lipsa de performanță a domeniului, stările de recesiune sunt echivalente simptomatologiei medicale, găsindu-și expresia lingvistică în *paradigme de diagnostic economic și social*, prin deplasare semantică: *colaps economic, criză economică, fractura prețurilor, infuzie de capital, injecție de capital, puseuri, contracții, simptom al crizei, sindrom al instabilității, tensiune între resurse și nevoi, terapie economică, terapie șoc*.

Termenii utilizați în sport fundamentează *paradigmele strategiilor economice* - domeniu marcat de un animism *sui generis* prin dialectica proceselor și conceptul de competiție: arbitru, joc – jocul economic, jocul actorilor economici, jocul cererii și al ofertei, teoria jocurilor, joc în sumă nulă, regulile jocului economic.

(III) Termenii de „cultură generală” (Gheție 1978: 121) cu etimon multiplu, de sursă latină, slavă, greacă, maghiară cu precădere au circulat în cultura română, până în secolul al XVIII-lea. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* cuprinde pe lângă sfaturi morale, religioase și învățături privitoare la legi, demnități, la exercitarea puterii domnești sau la organizarea instituțiilor și a țării, anticipând vocabularul managementului actual. Pentru funcția de *mare dregător* se folosea un termen de origine sârbească, *vlastelin*, pe care îl regăsim și în documentele de epocă. Pentru funcțiile mai mici erau utilizate expresii lingvistice precum *praviteli* (dregători) și *pravitelstva* (dregătorie), *san* (funcție, demnitate, rang), *sanovniki* (demnitari, funcționari). Persoanele din rândul cărora Neagoe Basarab recomanda să se recruteze dregătorii erau numite constant *siromahi*, termen utilizat de 5 ori în textul slavon. Toți acești termeni sunt monosemantici, trăsătură ce le asigură un caracter specializat. Datorită caracterului plurivoc al *Învățăturilor*, pentru unitățile selectate nu există o motivare extralingvistică pronunțată – așa cum se întâmplă în terminologia economică actuală. Este unul dintre motivele pentru care terminologia ce desemna aparatul administrativ domnesc, utilizată în secolul al XVI-lea, a disparut chiar în perioada finală a acestei epoci, sau cel târziu, la începutul secolului al XVII-lea. În acest punct se impune și o altă distincție, de natură epistemologică, dintre știința managementului, empirică, bazată exclusiv pe experiență și logică - ce nu antrenează în mod obligatoriu, un corpus de termeni specializați – pe care o regăsim în *Învățăturile lui Neagoe Basarab* și managementul științific, de după 1900, teoretizat de Taylor Gantt.

În *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir descoperim numeroase unități terminologice de origine turcă ce aparțin limbajului administrativ, cu semnificații complet neadaptate specificului limbii române. Conceptele de conducător și funcțiile de conducere ale statului își găseau expresia lingvistică în turcismele sau în formele mixte etimologice (*sultana valida* - sultanului)- *sultan, chebaia, tefterdar, reis-effendi* etc - în termeni ce denumesc slujitorii împaratului- *vizir, capuchebaiete, mehtupci-effendi* (primul logofat al

vizirului), *cîzlar-agasi* (mai marele eunucilor), *base-agasi* (sol), *madenkalfasi* (mai mare peste mine), *ischimne-agasi* (însotitorul Domnului), *capugi-başa*. Pe lângă terminologia domeniului *management*, împrumutul străin se manifesta la Dimitrie Cantemir și în vocabularul empiric al *afacerilor*. Termeni ca: *tribut*, *pesches* (darul sultanului oferit cu ocazia Bairamului sau a Paștelui), *galbeni* (*haraci*), *vistierie* sunt doar câteva exemple. Denumirea unor noțiuni și fenomene privind taxele se realiza prin unități terminologice de tipul: *mucarerul mare* și *biuc-firmamul* sau *mucarerul mic*. Spre deosebire de elementele slave de conceptualizare ale secolului al XVI-lea - a căror tendință era spre concizie, modelul turc impune structuri în care conceptualizarea se realizează prin unități complexe. Termeni (astăzi arhaici) de origine latină apar în număr redus: noțiunea de *a conduce* – fundamentală după 1900 în domeniul managementului - era redată în operele cronicarilor moldoveni, de forme lingvistice ca: *a ținrea* (lat. *tenēo, -ere*), *a despunre* (lat. *punire*), *dux* (lat. *dux*), acestea fiind concurate de turcisme, elemente neogrecesti, bulgare, polone: *a chivernisi* (ngr. *ktivérnisa*) cu varianta *a schivernisi*, precum și *a isprăvnici* (bg. *izpravnik*), *a hătmani* (pol. *batman*) etc. Citim în *Letopisetul* lui Miron Costin: “Ne voiesc cu osîndie să chiverniseacă țările sale”. Pentru *conducere*, *administrare*, Grigore Ureche utiliza *chivernisire*, *isprăvnicie*, *schiverniseală* („Tocmit-au boierii mari un sfat, d e chiverniseala țării și a pămînturilor Moldovei” (Gr.Ureche). Temenul *chiverniseală* este întâlnit și cu sensul de “economisire”, “agoniseală”, “subzistență”. Pentru noțiunea de *șef*, *conducător* erau cunoscuti termenii: *purtătorul*, *socotitorul* (din sursă populară), iar pentru *adjunct*, *locuitor* – *naméstnic* (sl. *naměstnikŭ*), *caimacam* (tc. *kazmakam*). Unul dintre cele mai active fenomene lingvistice întâlnite în glosarele cronicarilor, ca și în cele ale lui D. Cantemir este coexistența împrumuturilor de termeni având diferite origini. În Transilvania, relațiile economice cu Ungaria au contribuit la inserarea în limba română a termenilor de origine maghiară: *vamă* (magh. *vám*), *vameș* (magh. *vámos*) etc. Comerțul cu grecii și turcii a avut consecințe lexico - semantice: *catástif* (ngr. *katástibon* - registru, condică), *mâzdă* (tc. plată), *peșin* (tc. *peşin* - numerar) etc. Tot prin intermediul grecilor pătrund italianismele: *șpițer* (it. *speziaria* „negustor de mirodenii”, azi „farmacist sau droghist”), *piață* (it. *piazza*) etc. Foarte rari sunt termenii economici de origine slavă care denumesc noțiuni abstracte din domeniul demnităților, cum ar fi *blagorodnic* (nobil). Dosoftei desemna în secolul al XVIII-lea unul dintre cele patru concepte fundamentale ce definesc domeniul managementului, prin slavonescul *promișlenie*, înlocuit în limbajul economic actual cu neologismul romanic *prevedere* (lat. cl. *praevidere*; engl. *provision*; fr. *clause, disposition*; sp. *clausula, prevision*).

Despre o categorie de termeni organizați într-un sistem ce exprimă noțiunile proprii sociolectului economic, în cultura română, nu se poate vorbi decât de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, odată cu pătrunderea, fie pe cale directă – fie prin filiera neogreacă și rusă - a împrumuturilor romanice. Termenii și unitățile terminologice utilizate în vocabularul economic până în sec. al XVIII-lea sunt astăzi abandonate.

(IV) Terminologia economică de sursă engleză/americană se impune ca un fenomen cu extindere masivă în secolele XX – XXI, la nivelul tuturor subdomeniilor noi

ale economiei (management, marketing, limbajul afacerilor), prin termeni izomorfi, neadaptați sistemului limbilor romanice, în general: *antidumping*, *dumping*, *broker*, *clearing*, *dispatching*. Limba engleză are o dublă origine, saxonă și romanică, motiv pentru care anglicizarea termenilor economici cu etimon latin a reprezentat un proces benefic pentru „armonia” limbajului (lat. abrogare, en. abrogation; lat. absorbere, en. to absorb; lat. acutus, en. acute). Unitățile terminologice de origine latină sunt foarte ușor acceptate de limba engleză, nu ca atare, ci prin anglicizare. Împrumuturile englezești de acest tip se caracterizează prin vechime, au pe lângă un comportament asemănător cuvintelor românești o circulație foarte mare.

Judecat după criteriul *lingvistico-semasiologic*, inventarul actual al terminologiei economice este fundamentat la modul ideal, pe un ansamblu de cinci *concepte-martor* pentru istoria formării teoriilor economice, în a căror expresie lingvistică regăsim la diferite nivele, matricea greco-latină:

Homo oeconomicus – persoane și organizații;

Comportamentul economic – pozitivitatea comportamentului social al omului;

Resurse – materiale, energie, abilități, bani, informații;

Procese – evenimente, procese, funcții, acțiuni discrete (pentru domeniul business-ului);

Rezultate – produse și servicii care au o motivație în domeniul afacerilor.

1. Omul cu motivațiile, acțiunile, impresiile sale a devenit obiect predilect al unor investigații la jumătatea secolului al XX-lea. „Originea” *conceptului - martor* se află în lucrările lui Adam Smith, *Avuția națiunilor* (1776) al cărui personaj este *homo oeconomicus rationalis*. *Homo oeconomicus* este o formulă fundamentală în microeconomia tradițională ce definește ipoteza comportamentului reprezentativ, inițiată de clasicii gândirii economice (A. Smith, Marshall), după care omul ia decizii în funcție de un singur criteriu – maximizarea propriei utilități. În pofida unui subtil marcaj stilistic, *homo oeconomicus* este una dintre variantele ideale, având ca trăsături bazice monosemantismul și independența contextuală (teoretizate de fondatorii științei terminologice, *Wüster 1976, Lotte 1961 ș.a.*), asemenea celorlalte concepte izomorfe ale câmpului semantic: *armator, asigurat, asigurator, asistent, asociat, camatar, client, debitor, expert, notar*.

2. *Limbajul comportamentului economic* este interdisciplinar. Conceptul- martor face apel, în sens larg, la ideea *morală*. Domeniul economiei a crescut pe terenul filozofiei morale. Concepția economică a lui Adam Smith este consubstanțială cu filozofia morală a secolului al XVIII-lea. Dimensiunea etică managerială, dar mai cu seama a afacerilor, a fost conceptualizată din perspectiva a doua coordonate: etica individuală, etica socială. A. Smith a dezvoltat conceptele eticii individuale (corelată cu ontologia vieții interioare, axiologia, teoria raționalității), prin calități ca: *bunăvoința, generozitatea, gratitudinea, compasiunea, prudența, autocontrolul, justiția comutativă*. În limbajul actual al economiei europene comportamentul este marcat prin numeroși termeni și unități specifice, adaptate domeniului: *ajutor reciproc, angajament, asigurare, asistența socială, cooperare, muștrare, mutualitate*. Chiar dacă, de la A. Smith încoace, economia nu mai este, doctrinar, subordonată moralei

(politicii, teologiei), au supraviețuit termenii ce delimitează cadrul general comportamental, în desfășurarea proceselor.

3. Termenii reprezentativi pentru sfera conceptului – martor „*resurse*” reprezintă un amalgam lingvistic de elemente clasice, romanice, anglo-americe. Descoperim în terminologia românească aproximativ 17 forme compuse/calcuri, după limbile franceză/engleză, având ca termen-bază gr. *moneda*: *moneda comercială* (fr. monnaie commerciale; sp. moneda comercial); ro. *monedă fără valoare*; ro. *monedă din aur și argint* (fr. monnaie en or et argent; sp. moneda de oro y plata etc...). În terminologia internațională circula dubletul *moneda* și *moneta* – primul având etimon grecesc, cel de-al doilea, etimon latinesc. Ambele forme au conservat aceeași unitate generică de cunoaștere (instrument de plată). Latinescul *moneta* este un derivat semantic al vb. *moneo, ere, ui, itum* (a recomanda, a avertiza). În mitologia latină, *moneta* era utilizat ca epitet cu accepțiunea de „sfătuitoarea” pentru a defini unul dintre atributele zeiței Iunona (monetăria Romei se afla în templul Iunonei Moneta) și este utilizat în limba italiană (it. *moneta bassa*).

În procesul denominativ, revigorarea vocabularului specializat se realizează și prin *sensurile nespecifice, rare sau figurate* ale rădăcinilor clasice.

Profit - intrat în limba română prin filieră engleză - este un derivat romanice al verbul *proficio, ere, feci, fectum* - utilizat în limba latină – cu sensurile de bază (a merge înainte, a înainta), dar și cu sensul figurat (a face progrese, a obține un rezultat bun) și mai rar, cu sensul de *a crește, a spori...* utilizat de Plinius (cf. „*non proficiente pretio*”).

Limbajul economic european actualizează conceptual, accepțiunea generică, rar utilizată în limba latină, de „excedent, de venit obținut prin vânzarea bunurilor realizate de un agent economic peste costul acestora”. Rădăcina *proficere* este deosebit de productivă, generând în limbile romanice și în limba engleză aproximativ 10 unități terminologice: *profit brut* (en. profit/ gross earnings; fr. bénéfice brut; sp. beneficio bruto), *profit contabil* (en. accountancy profit; fr. profit comptable), *profit din activitatea curentă* (en. trading profit; fr. bénéfice d'exploitation; sp. beneficio de explotación), *profit impozabil* (pre-tax profit/ taxable profit), *profit neanticipat/ neașteptat* (en. windfall profits; fr. profit inattendu; sp. ganancia inesperada), *profit nedistribuit* etc

Termenul *capital* (cf. neutrul pl. latin *capita - capete*) denumește noțiunea de „totalitate” a resurselor financiare ale unei întreprinderi (bani, acțiuni), fundamentând, conceptual, aproximativ 23 de sintagme terminologice în limbajul internațional al afacerilor. Iată câteva exemple: *capital activ negativ* (fr. capital actif négatif, sp. capital activo negativo), *capital circulant* (fr. capital actif circulant; it. capitale di circolazione; sp. capital circulante), *capital uman* (fr. capital humain, sp. capital humano, it. capitali umani) etc...

Conceptul este legat de obiceiul romanilor posesori de animale, de a da cu împrumut un număr de capete. În aceeași direcție se înscriu și alte concepte aparținând câmpului semantic *resurse*, cum ar fi *pecuniar* (en. pecuniary; cf. lat. *pecunia, ae* - avere, suma de bani).

4. Limbajul sferei *proceselor* gravitează semantic, în jurul conceptului de „act economic” și se distinge de celelalte acte sociale, conceptual și referențial. Analizată după

criteriul lingvistico – semasiologic, această sferă poate fi organizată în clase semantice de tipul: termeni și unități terminologice cu referenți din ramura schimburilor dintre agenți - *schimb* (en. *exchange*; fr. *échange*; sp. *canje, cambio*). Termenul poate fi întrebuințat independent (în calitate de cuvânt-termen) ori în cadrul unor unități terminologice (schimb valutar; en. *currency exchange*; fr. *échange des dévises*).

Numeroase unități terminologice din vocabularul *proceselor* actualizează conceptele în cheie greco-latină, chiar dacă referentul actual diferă de sensul generat de limbile clasice. *A percepe* (cf. lat. *percipio, ere, cepi, ceptum*), derivat polisemantic, a fost utilizat de către Lucrețius și cu sensul de a pune (stăpânire), a impune. În anumite tipuri de economie, statul își proiectează acțiunile economice pe criterii aducătoare de profit, unul dintre acestea fiind taxele: *a percepe taxe* este o sintagmă terminologică pe care o regăsim în limbile română și engleză (fr. *lever les impôts*, it. *accumulazione di imposta, recaudar tasas*, en. *to levy taxes on*), ca și *perceptor* (fr. *percepteur*, sp. *recaudador de impuestos, cobrador*). Microsistemul *rădăcinilor clasice* și-a lărgit treptat conținutul semantic, mai ales prin terminologizarea masivă din perioada modernă a formării limbajelor. Substantivul latin *manus*, de exemplu, a cunoscut momente de expansiune, în care s-a realizat o intensă creație de termeni fundamentali, atât pe terenul limbii latine cât și la nivelul „superstratului cultural latin”. În limbajul juridic s-au conservat sensuri și forme nealterate. *Manu militari* cu referent în dreptul penal este utilizat cu sensul „prin forta publică”; *manu propria*, „cu mana proprie” ilustrează același fenomen cvasiuniversal al supraviețuirii sensurilor și unităților terminologice clasice. Rădăcina *manus* o regăsim la nivel macrosistemic, în corpusul unor compuse savante, cu referent în managementul marketingului: ro. *manufatura* (fr. *manufacture*; sp. *manufatura*; en. *manufactory*), ro. *manuscris* (fr. *manuscrit*; sp. *manuscrito*; en. *manuscript*). Categoria *isomorfelor* de acest tip se dezvoltă pe *universalii* oferite de rădăcinile greco-latine:

- ro. *manipulare* (fr. *manipulation*; sp. *manipulacion, handling* - în limba engleză),
- ro. *manufacturier* (fr. *manufacturier*, sp. *manufacturero, processor*, în limba engleză).

Termenul *management*, cu aceeași rădăcină *manus* a dobândit o semnificație specifică: „disciplina economică având ca obiect de studiu aplicarea politicilor, strategiilor și deciziilor de conducere și control al activitatilor economico-sociale, în funcție de specific, în vederea obținerii rezultatelor dorite privind stabilitatea și dezvoltarea acestor activități”. *Management* (en. *management*; fr. *management*; sp. *management*) este un concept universal și un termen căruia în limbile neo-latine ar fi greu să i se găsească un echivalent adecvat. Termeni ca *administrație* (fr. *administration*), *organizare* (fr. *organiser*), *gestiune* (fr. *gestion*, lat. *gestionem*), *conducere* (lat. *conducere*) nu acoperă toate sensurile cuprinse în noțiunea de *management*. Unitatea recentă *leadership*, împrumutată din limba engleză, care se impune tot mai insistent în limba română, se prezintă doar ca o parte componentă a *managementului*, dar și ca un *xenism* periculos prin el însuși, pentru armonia terminologiei economice.

Relatii paradigmatică. Termenii economici cu rădăcini greco-latine repetă subiectiv și obiectiv, condiția oricărui sistem terminologic de a se fi dezvoltat într-un câmp de

reprezentări ale sensului comun. Faptul nu rămâne fără consecințe reflectate la nivelul paradigmatic al sistemului terminologic (deopotrivă, relevant sub aspectul polisemiei, al sinonimiei, al antonimiei sau al câmpurilor semantice, în general). Aparent, încărcătura conceptuală a termenilor este mult mai transparentă decât a limbajelor științei și asigură o mai mare accesibilitate utilizatorilor. În cazul termenului *pieță* (pătruns în limba română prin filiera limbii italiene - *piazza*) - fără a se utiliza o explicație suplimentară- vorbitorul își reprezintă, chiar dacă dintr-o perspectivă naivă, un spațiu unde are loc un schimb de mărfuri, unde se stabilesc relații între diferiți agenți economici etc. Este o tradiție europeană al cărei început se află în Roma antică. Plautus și Horatius utilizau substantivul *platea* (stradă largă, piață) cu sensul de „loc de târg”, spațiu deschis, amenajat pentru piețe, prăvălii, târguri (forum olitorium, forum vinarium, forum boarium etc), astfel că *pieță* este *ab initio*, un cuvânt polisemantic. Aflat, asemenea multor termeni economici, într-un strâns contact cu lexicul comun, *pieță* determina o dezvoltare remarcabilă a polisemiei, la nivelul economiei de bază. Univocitatea celor aproximativ 30 de concepte existente în limba română este asigurată de unitățile terminologice compuse/ de îmbinările libere de cuvinte. Demersul este analitic, noile concepte fiind integrate într-o structură lingvistică ale cărei elemente sunt deja cunoscute. Unitățile terminologice astfel obținute sunt accesibile, corespund mecanismelor de desemnare care pornesc de la general (*pieță*) spre particular, utilizând elemente explicative sau descriptive: *Piață a bunurilor materiale și a serviciilor*, *pieță a factorilor de producție*, *pieță spot* etc. Dezambiguizarea semantică și contextuală permite identificarea riguroasă a sensului denotativ specializat. Comparată cu celelalte limbaje profesionale, terminologia economică este supusă celor mai severe corecții privind evitarea sinonimiei. Sigla și sintagma terminologică-sursă (sinonime paronimice) sunt utilizate în numele unor organizații internaționale (G.A.T.T.; EKR; EDI; Organizația Europeană pentru Cooperare Economică - OEEC), A.A.A. (American Academy of Advertising), A.M. (Amplitude Modulation), A.P. (Associated Press), B.B.C. (British Broadcasting Corporation), B.R.I. (Brand Rating Index), C.A.T.V. (Community Broadcasting System), F.M. (Frequency Modulation), N.B.C. (National Broadcasting) sau în domeniul resurselor. Pentru a răspunde nevoii de economie, terminologia ultimelor decenii se îndreaptă spre formalizarea ce ar garanta univocitatea termenilor. Puțin numeroase sunt expresiile brahigrafice, de tipul acronimelor literale: PIB (Produsul intern brut), PIN (produsul intern net), PMB (produsul național brut) și aproape inexistente, al fragmentelor de cuvinte.

Sintagmele terminologice semantic echivalente, construite cu antonime (cvasisinonimele din terminologia lui E. Pavel și Costin Rucăreanu) sunt mult mai frecvente și funcționează pe tiparele generale ale relației particular-general: capital circulant - capital fix; credit pe termen lung- credit pe termen scurt. Această tipologie terminologică plurivocă, de microsistem și macrosistem social a permis dezvoltarea antonimiei, o trăsătură rară, în cazul altor limbaje. Există antonime specifice domeniului, pe care le găsim în termeni și/ sau în unități terminologice: MICROECONOMIE/ MACROECONOMIE; CRESTERE/ DESCRESTERE; CENTRALIZARE/

DESCENTRALIZARE. Antonimia poate apărea contextual, dublu marcată: ULTIMA INTRARE, PRIMA IESIRE: „Au migrat spre limba comună, tinzând sensibil spre d terminologizare: ZI DE LUCRU/ ZI DE ODIHNA; ȚARĂ DEZVOLTATĂ/ ȚARĂ SUBDEZVOLTATĂ; CARTE DE CREDIT/ CARTE DE DEBIT.

Cercetarea noastră permite câteva observații: diacronic și sincron, terminologia economică se caracterizează printr-o dinamică aparte, manifestată deopotrivă, la nivelul inventarului și al sensurilor. Frecvența mare a rădăcinilor grecești și latine aparținând limbii comune, dar și a formanților clasici asigură unitate și stabilitate sistemului. Aceste rădăcini nu sunt întotdeauna suficiente ca să asigure cunoașterea riguroasă și profundă a conceptelor. Dinamica și trăsăturile particulare ale realității extralingvistice depășesc posibilitățile clasice de conceptualizare, sistemul onomasiologic revendicând, permițând inserția unor tipare lexico-semantică noi.

NOTA AUTORULUI: Lucrarea a fost susținută la Universitatea Sacre Cuore din Milano și publicată online, într-o bază neindexată. Este republicată în varianta revăzută și adăugită.

Bibliografie

- Andrei, N. 1987: Andrei, *Dicționar etimologic de termeni științifici* – Elemente de compunere greco-latine, Editura Științifică și Enciclopedică, București.;
- Baciu, L. 2005: L. Baciu, *Discurs și comportament economic*, Editura Economică, București, 2005.
- Bidu-Vrânceanu et al.2001: Bidu-Vrânceanu,Angela; Călărașu, Cristina; Ruxăndoiu, Liliana Ionescu; Mancaș, Mihaela, Dindelegan, Gabriela Pană :*Dicționar general de științe ale limbii*, București, 1977: ediția a II a, sub titlul *Dicționar de științe ale limbii*, București
- Cabré Maria T.: Maria T. Cabré, *Terminology today*, în Harold Sommers (ed.), *Terminology, LSP and Translation.Studies in Language Engineering*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1996.
- Cabré, Maria Teresa 1998 : Maria Teresa Cabré, *La terminologie*, Ottawa, Paris, Les presses de l'Université d'Ottawa, Armand Colin;
- Coteanu 2007: Ion Coteanu, *Formarea cuvintelor în limba română*, volum editat de Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, Editura Universității București
- Dubois, J. 1962: J. Dubois *Etude sur la dérivation suffixale en français moderne*, Larousse, Paris;
- Dubois, J., 1966: J. Dubois, *Structures lexicales et langues techniques*, în Cahiers de Lexicologie nr. 9/1966, II ;
- N.A. Ursu 1962: N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București;
- Vasilescu, Ruxandra (coord.) et al. 2008: Ruxandra Vasilescu, *Dicționar de termeni economici*, Polirom, Iași.